

سیر تحول آموزش کشاورزی در مدارس ایران

● جمیله السادات حسینی روح الامینی*

اشاره

مرور تاریخی کوتاه و مختصر بر روند آموزش کشاورزی (فلاحتی) در مدارس ایران بخشی از تاریخچه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در کشور می‌باشد که در این مقاله به آن پرداخته خواهد شد. سیر تحول آموزش و برنامه‌های کشاورزی از زمان تأسیس اولین مدرسه کشاورزی در ایران تغییرات زیادی داشته است. در این مختصر به موفقیت‌ها و ناکامی‌ها در تأسیس مدرسه فلاحتی مظفری، دبستان برزگران، مدرسه فلاح، اولین مدارس و دانش‌سراهای شهرهای مختلف، مدارس دام پزشکی و... تغییرات در اهداف، محتوا، طول دوره، ساعات درس، عناوین رشته‌های بخش کشاورزی و... می‌پردازیم. در این مقاله به کرات به صورت مذاکرات و مصوبات شورای عالی معارف / فرهنگ و آموزش و پرورش استناد شده که اصلی‌ترین منبع مورد استفاده بوده است. گرچه این مرور تاریخی جامع نخواهد بود اما برای علاقه‌مندان تصویر ارزشمندی ارائه می‌دهد.

□ مقدمه

اولین مدرسه کشاورزی در ایران در سال ۱۲۸۰ هجری شمسی شروع به کار کرد و اولین برنامه درسی در سال ۱۳۰۷ توسط شورای عالی معارف به تصویب رسید. بعد از تأسیس این مدارس در تهران و کرج تلاش جهت راه‌اندازی این مدارس در دیگر شهرهای ایران صورت گرفته است. شیوه آموزش علمی - عملی از ابتدا مورد توجه بوده و عناوین رشته‌ها و طول دوره تحصیلی در طی سالیان، تغییر کرده است.

بر اساس آیین‌نامه و اساس‌نامه‌های موجود، مدارس یادشده در زمان‌های مختلف به شیوه‌های متفاوتی تحت سرپرستی وزارت کشاورزی و وزارت آموزش و پرورش اداره شده‌اند.

□ مدرسه فلاحتی مظفری

اولین مدرسه تخصصی ایران که جنبه نظامی نداشت، مدرسه فلاحت بود که در سال ۱۳۱۸ هـ ق (۱۲۸۰ هجری شمسی) در تهران تأسیس شد و مدیریت آن را فردی بلژیکی

* پژوهشگر حوزه تعلیم و تربیت

دورهٔ تحصیلی
در مدرسه
«فلاحت مظفری»
سه سال تعیین
شده بود
و شاگردان
به‌طور رایگان
در آن به تحصیل
می‌پرداختند

به‌نام «داشر» بر عهده داشت. محل مدرسه در ابتدا به‌صورت اجاره‌ای بود و در قریهٔ بهشتی، واقع در بلوک غار قرار داشت، اما در سال ۱۳۲۳ هجری قمری به باغ نگارستان انتقال یافت. عملیات کشاورزی نیز در همان باغ انجام می‌گرفت و مدرّسان مدرسه را تعدادی از معلمان ایرانی و شش اروپایی (که مستخدم دولت ایران بودند) تشکیل می‌داد.

دورهٔ تحصیلی در این مدرسه، که به «فلاحت مظفری» معروف بود، سه سال تعیین شده بود و شاگردان به‌طور رایگان در آن به تحصیل می‌پرداختند. دروسی که در این سه‌سال تدریس می‌شد، علاوه بر علوم مربوط به کشاورزی و زراعت، شامل فارسی، عربی، حساب، جغرافیا و همچنین زبان فرانسه نیز بود. برنامهٔ مدرسه به این‌صورت تنظیم شده بود که شاگردان در سال‌های اول و دوم مدرسه در سه‌ماه تابستان به عملیات کشاورزی می‌پرداختند و در سال سوم بیشتر ایام را به کارهای کشاورزی و زراعتی مشغول می‌شدند.

این مدرسه تنها هفت سال دایر بود و در این مدت نیز با وجود نقایص بسیار، عده‌ای دانش‌آموز آشنا به امور کشاورزی تربیت کرد اما اکثر دانش‌آموختگان این مدرسه به دلیل بی‌توجهی اولیای امور، بدون استفاده از تحصیلات خویش به مشاغل دیگری روی آوردند. با این همه از این تاریخ به بعد عملیات کشاورزی و زراعت تا حدودی به سبک و شیوهٔ جدید انجام گرفت. این مدرسه ظاهراً تا سال ۱۳۲۵ ه.ق. دایر بود و در آن سال به علت این‌که محمدعلی شاه قاجار تمایلی به ادامهٔ آن نداشت، منحل شد و تا یازده سال مدرسهٔ کشاورزی دیگری در کشور احداث نگردید.

□ شورای فلاحتی

در سال ۱۳۳۶ ه.ق. (۱۲۹۶ ه.ش)، زمانی که «حسین علا» عهده‌دار وزارت فوائد عامه و تجارت و فلاحت بود، شعبهٔ فلاحتی در وزارت‌خانه مذکور ایجاد شد. این شعبه هیئتی را به‌نام «شورای فلاحتی» به‌منظور رسیدگی به امور زراعتی کشور تشکیل داد. شورای مزبور برای بسط فنون زراعتی و فلاحتی، تأسیس یک باب مدرسهٔ عالی فلاحت در تهران و همچنین مکتب عملی فلاحتی در یکی از دهات اطراف تهران به شرح زیر را توصیه کرد:

۱. یک باب مدرسهٔ عالی فلاحتی در تهران یا اطراف آن تأسیس گردد تا در آن علوم کشاورزی چنان‌که باید و شاید تدریس گردد و شاگردانی پرورش یابند که دارای معلومات مهندسی کشاورزی باشند و بتوانند در نقاط مختلف کشور نواقص امور فلاحتی را اصلاح و مکاتب عملی فلاحتی را اداره کنند.
۲. برای نمونه و سرمشق، یک مدرسهٔ عملی در یکی از دهات اطراف تهران ایجاد گردد تا شاگردان آن مخصوصاً از اطفال رعایا باشند، زیرا دماغشان برای عملیات زراعتی از شهری‌ها آماده‌تر و حاضرتر است.

در دبستان برزگران
دروس عمومی و
اختصاصی مقدماتی
مانند گیاه‌شناسی،
زراعت،
پرورش اشجار،
دامداری،
شناسایی زمین،
ماشین‌های فلاحتی،
ساختن ابنیه
روستایی،
قوانین جاریه
روستایی، فیزیک،
حساب، هندسه و
سیاق، دفترداری
مختصر فلاحتی و ...
تدریس می‌شد

□ دبستان برزگران

گر چه مدرسه عالی فلاحتی به دلیل کمبود متخصص کشاورزی و همچنین کمی اعتبار تأسیس نشد اما مکتب عملی به نام «دبستان برزگران» به مدیریت «هانس شریکر» آلمانی و معاونت علی اکبر منصور و نظامت و معلمی علی زاهدی در کرج ایجاد شد. پارک و ساختمان و اراضی قصر قدیمی سلیمانیه در کرج نیز به این منظور اختصاص یافت. دبستان برزگران تا سال ۱۳۳۹ هـ.ق (۱۳۰۰ش) دو دوره کشاورز فنی تربیت کرد. تعداد شاگردان دوره اول ۲۵ نفر و دوره دوم ۳۰ نفر بود. در سالنامه مؤسسات علمی و فلاحتی کرج در مورد دوره تحصیلی این مدرسه آمده است: «دوره مدرسه اسماً یک سال ولی رسماً تا دو سال به طول انجامید و شاگردان این دوره در مهر ماه ۱۲۹۸ هجری شمسی با حضور حسن وثوق (وثوق الدوله)، رئیس الوزراء وقت، به اخذ تصدیق ابتدایی فلاحتی موفق گردیدند». (مرجانی، ۱۳۷۳).

در دبستان برزگران دروس عمومی و اختصاصی مقدماتی مانند گیاه‌شناسی، زراعت، پرورش اشجار، دامداری، شناسایی زمین، ماشین‌های فلاحتی، ساختن ابنیه روستایی، قوانین جاریه روستایی، فیزیک، حساب، هندسه و سیاق، دفترداری مختصر فلاحتی و ... تدریس می‌شد. دروس عملی در کلاس‌های مدرسه و عملیات فلاحتی در مزارع آموزش داده می‌شد. علاوه بر آن، کارهای نجاری و آهنگری، که در امر زراعت مورد نیاز بود نیز به شاگردان تعلیم داده می‌شد. این مدرسه تا سال ۱۳۴۰ هـ.ق (۱۳۰۰ش) دایر بود، لیکن در اواخر این سال به دلیل آن که قریه کرج و دبستان برزگران از وزارت تجارت و فلاحت منتزع و جزء خالصجات مملکتی گردید و همچنین به جهت کمبود معلم، به قریه چهار دانگه، واقع در دو فرسخی تهران، منتقل شد. پس از چند ماه به دلیل بُعد مسافت مدرسه تا تهران و مشکل بودن رفت و آمد معلمان، دبستان برزگران منحل گردید (وزارت کشاورزی، ۱۳۱۶)

□ مدرسه فلاحت

یک سال پس از تعطیل شدن دبستان برزگران، مدرسه کشاورزی دیگری به نام مدرسه فلاحت در تهران دایر گردید. این مدرسه، به منظور تربیت عضو فنی برای انجام دادن خدمات فلاحتی و تربیت مباشر برای اداره دهات و تربیت آموزگار برای تدریس در دبستان‌های قُرا و قصبات تأسیس گردید؛ به همین جهت مدرسه فلاحت در سال ۱۳۴۱ هجری قمری (۱۳۰۱ هجری شمسی) با حضور هیئت دولت وقت در پارک امین الملک تهران افتتاح شد و میرموسی خان میر پنج از افسران قزاقخانه نیز به ریاست مدرسه منصوب گردید. اولین گروه از شاگردان مدرسه فلاحت از میان افراد بسیاری که از تهران و شهرستان‌ها و حتی از قفقاز داوطلب تحصیل در این مدرسه شده بودند و تصدیق دوره ابتدایی داشتند، از طریق امتحان ورودی و معاینه پزشکی انتخاب شدند.

تعداد دانش‌آموزان مدرسه فلاحت دویست نفر بود. بیست نفر از آنان به‌طور شبانه روزی

در مدرسه به سر می بردند و بقیه فقط ناهار را در مدرسه صرف می نمودند. دوره این مدرسه یک سال بود، شش ماه آن علمی و شش ماه دیگر به صورت عملی. عملیات فلاحتی مدرسه در پانزده هزار متر از اراضی متصل به پارک انجام می شد. یک سال پس از تأسیس مدرسه، به دلیل کمبود متخصصان کارآموده کشاورزی، محمود خان فاتح که در آن زمان معاونت مدرسه را بر عهده داشت و خود از تحصیل کردگان فرانسه بود مأموریت یافت که متخصصان کشاورزی را که در خارج از کشور به سر می بردند استخدام کند و با هدف تدریس در مدرسه فلاحت به کار گمارد. چندی بعد تعدادی از مستشاران آمریکایی نیز به استخدام این مدرسه درآمدند. بعد از آمدن مستشاران آمریکایی، از آنجا که وسایل کار مدرسه تکمیل و مجهز شده بود، مدرسه ابتدایی به مدرسه متوسطه فلاحتی تبدیل گردید. دوره مدرسه متوسطه فلاحتی سه سال بود که دو سال آن علمی و در تهران و یک سال آن عملی و در مزرعه نمونه در کرج انجام می شد. دانش آموزان این مدرسه از بین شاگردان مدرسه ابتدایی فلاحتی که دارای مدرک سیکل اول متوسطه یا بیشتر بودند، انتخاب می شدند. با ایجاد مدرسه متوسطه فلاحتی، مدرسه مزبور از وضعیت شبانه روزی خارج و ساعت کار آن از هفت صبح تا دو بعد از ظهر تعیین شد.

در سالنامه مؤسسات علمی و فلاحتی کرج درباره دانش آموختگان این مدرسه آمده است: «از مدرسه متوسطه فلاحتی تهران سه دوره شاگرد، موفق به اخذ تصدیق گردیدند. شاگردان دوره چهارم این مدرسه، نظر به این که در خاتمه دوره تحصیل آن ها مدرسه عالی فلاحتی تأسیس شده بود، متقاضی دریافت دیپلم عالی شدند. ولی چون اخذ دیپلم عالی منوط به داشتن تصدیق شش ساله متوسطه بود به این جهت مجبور شدند تحصیلات متوسطه خود را خاتمه دهند تا موفق به اخذ تصدیق عالی گردند».

ظاهراً به علت وجود برخی نواقص و به پیشنهاد معاونت وزارت فواید عامه و فلاحت و تجارت (مصطفی قلی بیات) مدرسه متوسطه فلاحت تهران منحل و دانشکده کشاورزی کرج در سال ۱۳۴۹ هجری قمری (۱۳۰۹ هجری شمسی) افتتاح شد و از سال ۱۳۲۵ به دانشگاه تهران ملحق گردید.

□ اولین مدارس و دانش سراهای کشاورزی در کشور

از معدود مدارس تخصصی که به منظور تعلیم کشاورزی در دوره مشروطیت در سال ۱۳۳۵ ق. (۱۲۹۵ ش) در شهرستان های کشور ایجاد شد، مدرسه فلاحت رشت بود که ظاهراً پس از چند سال منحل شد. در سال ۱۲۹۶ ش یک باب آموزشگاه عملی به نام مکتب عملی به تصویب هیئت وزیران تأسیس شد که تعداد شاگردان آن ۲۵ نفر بود. در سال ۱۳۳۸ اولین آموزشگاه عملی کشاورزی با دوره یک ساله پس از دبستان، در شهریار کرج تأسیس شد. قصد این بود که در هر شهرستان لااقل یک آموزشگاه عملی دایر شود، ولی نشد و تنها آموزشگاه عملی کشاورزی علی آباد کمین فارس به کار خود ادامه داد. این

ظاهراً به علت وجود برخی نواقص و به پیشنهاد معاونت وزارت فواید عامه و فلاحت و تجارت، مدرسه متوسطه فلاحت تهران منحل و دانشکده کشاورزی کرج در سال ۱۳۰۹ ه.ش. افتتاح شد و از سال ۱۳۲۵ به دانشگاه تهران ملحق گردید

آموزشگاه بعداً به وزارت کشاورزی منتقل گردید.

در سال ۱۳۲۶، وزارت فرهنگ دانش‌سراهای کشاورزی را در ساری (۱۳۲۶) و بعداً به تدریج در شیراز (۱۳۲۸)، رضائیه (ارومیه) (۱۳۲۸)، مشهد (۱۳۲۸)، اهواز (۱۳۲۹)، ورامین (۱۳۳۱)، کرمانشاه (۱۳۳۱)، اصفهان (۱۳۳۳)، کرمان (۱۳۳۵)، تبریز (۱۳۳۵)، بروجرد (۱۳۳۵)، بمپور (۱۳۳۵) و رشت (۱۳۳۸) و بالاخره در سال ۱۳۴۱ در کرج تأسیس کرد. خدمات این دانش‌سراها بسیار ارزنده بود، ولی در سال‌های ۱۳۳۸ تا ۱۳۴۱ منحل شدند (وزارت کشاورزی، ۱۳۵۸).

موفقیت‌ها و ناکامی‌ها در تأسیس مدارس کشاورزی

در سال ۱۳۰۸ ش. مدرسه عالی فلاحت در کرج تشکیل می‌شود و در سال ۱۳۰۹ رسماً افتتاح می‌یابد. این مدرسه عالی در سال ۱۳۱۳ ش. به نام دانشکده کشاورزی نامیده می‌شود و از سال ۱۳۲۵ ش. به دانشگاه تهران ملحق می‌گردد.

جدول شماره ۱. جدول مواد درسی مدرسه عالی فلاحت و صنایع روستایی

(مصوب جلسه ۱۰۸ شورای عالی معارف - ۱۳۰۷)

ردیف	مواد درسی	ردیف	مواد درسی
۱	گیاه‌شناسی	۱۱	باغبانی
۲	معرفه‌الحيوان	۱۲	پرورش کرم ابریشم
۳	فیزیک و معرفه‌الجو	۱۳	اقتصاد
۴	شیمی عمومی	۱۴	دفترداری فلاحتی
۵	معرفه‌الحشرات	۱۵	پرورش زنبور عسل
۶	فلاحت عمومی	۱۶	لبنیات‌سازی
۷	فلاحت خصوصی	۱۷	مهندسی زراعتی
۸	ریاضیات	۱۸	پرورش حیوانات اهلی
۹	معرفه‌الارض	۱۹	حفظ‌الصحة روستایی
۱۰	فرانسه		

پروگرام مدارس شش کلاسی ابتدایی فلاحتی

(مصوب جلسه ۲۶۱ شورای عالی معارف- ۱۳۱۲)

۱	تعلیمات چهارساله ابتدایی سال اول و دوم و سوم و چهارم مطابق دستور رسمی خواهد بود مواد این پروگرام مخصوص سال‌های پنجم و ششم می‌باشد.
۲	اوقات کار محصلین سال پنجم و ششم به قرار ذیل است: (الف) دوره تابستانه مخصوص عملیات از ۷ تا ۱۰ صبح و از ۴ تا ۷ بعدازظهر. (ب) دوره پاییزه (از اول مهر الی ۱۵ آذر) از ۸ صبح تا ظهر تدریس و از ساعت ۲ الی ۵ عملیات. (ج) دوره زمستانه (از ۱۵ آذر الی ۱۵ اسفند) تمام اوقات مخصوص تدریس است. (د) دوره بهاره (از ۱۵ اسفند الی ۱۵ خرداد) از ۸ تا ۱۲ تدریس از ۲ الی ۵/۵ عملیات.
*تبصره: ساعات تدریس برحسب احتیاجات و وضعیت محلی قابل تغییر است.	
۳	محصلین که کلاس چهار را تمام کرده‌اند در عملیات تابستانی شرکت خواهند نمود به طوری که هر یک از شاگردان پس از اتمام مدرسه دو دوره عملیات کامل فلاحتی را دیده باشند.
۴	معلمین باید سعی کنند که مواد فلاحتی پروگرام خیلی ساده و در حدود فهم شاگرد تدریس شده و حتی الامکان به وسایل عملی تعلیم نمایند از ذکر نکات علمی خارج از قوه و زائد که برحسب اتلاف وقت و خستگی فکر شاگرد می‌شود جدا احتراز نمایند مخصوصاً توجه نمایند که مقصود تربیت عملی است نه علمی.
۵	باید موقعیت محل را در نظر گرفته و به نسبت احتیاجات هر ناحیه مواد این پروگرام مخصوصاً فلاحتی خصوصی مشروح و یا مختصر تدریس شود.
۶	این مدارس در محلی تأسیس خواهد شد که فرم مدل تأسیس شده باشد
۷	معلم باید فواید زندگی روستایی (هوای آزاد و غذاهای سالم و مناظر زیبای طبیعت و غیره) را موقع درس و موقع عملیات گوشزد نموده از همان اوان کودکی محبت و علاقه به زمین و به حرفه فلاحتی را به تدریج در نهاد روستازادگان ریشه‌گیر سازد.

در سال ۱۳۱۱ مجدداً دبیرستان فلاحتی با دوره دو ساله در کرج تأسیس می‌گردد، اما دوام نمی‌یابد و در سال ۱۳۲۶ منحل می‌شود.
 وزارت فرهنگ در سال ۱۳۱۱ ش. آموزش کشاورزی را در مناطق روستایی شروع کرد و هر سال عده‌ای از دانش‌آموختگان دوره اول متوسطه را، پس از انتخاب، به دبیرستان کشاورزی

کرج معرفی کرد. دانش‌آموختگان این دبیرستان در دبستان‌های دهات، در کلاس‌های پنجم و ششم، دروس کشاورزی را تدریس می‌کردند ولی به‌علت اشکالاتی که در تهیه وسایل و تأمین آب و زمین برای مدارس دهات پیش می‌آمد، موفقیتی در این راه حاصل نشد.

جدول شماره ۲. جدول دروس تخصصی مدارس شش کلاسی ابتدایی فلاحی
(مصوب جلسه ۲۶۱ شورای عالی معارف - ۱۳۱۲)

ردیف	سال پنجم	سال ششم
۱	گیاه‌شناسی	گیاه‌شناسی
۲	فلاحت عمومی	پرورش حیوانات
۳	پرورش حیوانات	فلاحت خصوصی
۴	پرورش طیور	آفات نباتی
۵	باغبانی	غرس اشجار
۶	نوغان	سبزی‌کاری
۷		گل‌کاری
۸		زنبورعسل
۹		معرفه‌الجو

- سال ۱۳۲۴ وزارت فرهنگ درصدد برمی‌آید مدارس ابتدایی دهات را تدریجاً به‌مدارس کشاورزی تبدیل کند. این برنامه نیز در سال ۱۳۲۵ متوقف شد.
- در سال ۱۳۲۹ آموزشگاه‌های سه ساله روستایی (بعد از چهارم ابتدایی) افتتاح شدند. دانش‌آموختگان این آموزشگاه‌ها می‌توانستند به کار زراعت مشغول شوند اما این آموزشگاه‌ها مورد استقبال قرار نگرفت و در عرض دو سال به‌تدریج تعطیل شدند.
- از سال ۱۳۳۲ دبستان‌های روستایی تأسیس شدند. این دبستان‌ها موفقیت شایانی داشتند و تا سال ۱۳۳۷ تعداد آن‌ها به ۲۸۶ باب و ۸۵۴۴ دانش‌آموز رسید ولی در آن‌سال ناگهان منحل شدند.

- هم چنین در سال ۱۳۳۲ دبیرستان‌های کشاورزی دوره اول دبیرستان نیز تأسیس شدند و همگام با دبستان‌های روستایی پیشرفت نسبتاً خوبی داشتند و تا سال ۱۳۳۷ تعدادشان به ۳۴ باب و ۱۲۲۴ دانش‌آموز رسید، لیکن آن‌ها نیز در همان سال منحل شدند.
- سال ۱۳۳۸، پس از انحلال دانش‌سراهای کشاورزی، دبیرستان‌های کشاورزی به تدریج جانشین دانش‌سراهای کشاورزی شدند و نام دانش‌سراها به مراکز آموزش کشاورزی تبدیل گردید. دوره آموزشی دبیرستان‌های کشاورزی سه سال پس از سوم متوسطه تعیین شد و هدفشان تربیت تکنسین کشاورزی بود. برنامه این دبیرستان‌ها کم و بیش ادامه برنامه آموزشی دانش‌سراها بود، هر چند تناسب چندانی با مقتضیات تربیت تکنسین نداشت.

جدول شماره ۳. جدول دروس نظری آموزشگاه عملی کشاورزی

(مصوب جلسه ۴۷۲ شورای عالی فرهنگ - ۱۳۲۲)

ردیف	مواد درسی	مدت / ساعت	ردیف	مواد درسی	مدت / ساعت
۱	گیاه‌شناسی	۲۱۱	۹	فیزیک و هواشناسی	۶۵
۲	زراعت (عمومی و خصوصی)	۲۱۱	۱۰	باغبانی	۲۱۱
۳	جانورشناسی و حشره‌شناسی و دفع آفات	۴۸	۱۱	دامپروری و طیور	۴۸
۴	زمین‌شناسی	۸۲	۱۲	هنرهای روستایی (لبنیات - نوغان - زنبور عسل)	۶۵
۵	شیمی	۶۵	۱۳	دهداری و اقتصاد و قوانین روستایی	۶۵
۶	مهندسی روستایی (بنایی - نقشه‌برداری ماشین‌آلات)	۲۱۱	۱۴	بهداشت	۸۲
۷	فارسی	۲۱۱	۱۵	آبیاری و زه‌کشی	۸۲
۸	زبان خارجه	۲۱۱			

جمع: ۶۷۱۱

○ در سال ۱۳۴۵، با توجه به امکانات وسیع وزارت کشاورزی، بنا بر پیشنهاد این وزارت و موافقت وزارت آموزش و پرورش و در اجرای تبصره ۱۶ لایحه متمم بودجه سال ۱۳۴۴ کل کشور و آیین‌نامه انتقال اعتبارات و تأسیسات و وسایل و تجهیزات و کادر آموزشی کشاورزی و مراکز آموزش کشاورزی و دبیرستان‌های کشاورزی، تعداد هشت باب از مراکز آموزش کشاورزی آموزش و پرورش به وزارت کشاورزی منتقل شد و آموزش کشاورزی در سطح تکنسین و پایین‌تر جزء وظایف اداره کل آموزش وزارت مزبور درآمد. بقیه مراکز آموزش کشاورزی آموزش و پرورش، ضمن تغییر نام به انستیتوهای تکنولوژی کشاورزی به کار خود ادامه دادند.

□ برنامه تحصیلات مدارس حرفه‌ای روستایی

شورای عالی فرهنگ در جلسات ۷۰۲ و ۷۱۷ سال ۱۳۲۸، برنامه تحصیلات مدارس حرفه‌ای روستایی پس از خاتمه چهار ساله ابتدایی را به صورت اجرای آزمایشی به شرح زیر به تصویب رساند:

مناطق مختلفه کشور از لحاظ کشاورزی و برحسب کلیات تنوع شرایط اقلیمی به چهار منطقه عمده به شرح زیر تقسیم می‌شود.

۱. مناطق شماره ۱: مانند ورامین، کاشان، قم و مناطق مجاور کویر که دارای تابستان گرم و خشک و زمستان نسبتاً سرد می‌باشد.

۲. مناطق شماره ۲: مناطقی که مانند زنجان، تبریز، کرمانشاه و شمال خراسان، آب و هوای شان معتدل می‌باشد.

۳. مناطق شماره ۳: مانند مناطق کرانه بحر خزر که در این نواحی کشت مرکبات، برنج، پنبه، کتان، کف و در بعضی از نواحی آن زراعت چای متداول می‌باشد.

۴. مناطق شماره ۴: مناطق کرانه دریای جنوب می‌باشد که تقریباً آب و هوای شان جزء مناطق گرمسیری به شمار می‌رود.

اساس تعلیمات در مدارس روستایی که در هر یک از مناطق تأسیس می‌شود به طور کلی در این برنامه تعیین گردیده، ولیکن چون در هر منطقه وضعیت کشاورزی از یک ناحیه به ناحیه دیگر فرق می‌کند، پس برنامه تعلیمات کشاورزی هر منطقه باید با وضعیت ناحیه تطبیق داده شود.

جدول شماره ۴. جدول ساعات دروس نظری کشاورزی و عمومی و ساعات عملیات مدارس حرفه‌ای روستایی

(مصوب جلسه ۷۰۲ و ۷۱۷ شورای عالی فرهنگ- ۱۳۲۸)

ردیف	نام درس	سال اول	سال دوم	سال سوم
۱	کشاورزی	۲ ساعت	۲ ساعت	۲ ساعت
۲	درخت کاری و سبزی کاری	۲ ساعت	۲ ساعت	۲ ساعت
۳	دامداری	-	۱ ساعت	-
۴	صنایع کشاورزی	-	-	۱ ساعت
۵	مرغداری و پرورش بوقلمون	۱ ساعت	-	-
۶	کرم ابریشم یا زنبور عسل (در مناطق ۲ و ۳)	-	-	۱ ساعت
۷	جمع ساعات دروس کشاورزی	۶ ساعت	۶ ساعت	۶ ساعت
۸	درس بهداشت روستایی	۱ ساعت	۱ ساعت	۱ ساعت
۹	آهنگری و نجاری و کارهای دستی (درس و عمل)	۲ ساعت	۲ ساعت	۲ ساعت
۱۰	دروس عمومی ابتدایی (فارسی، طبیعیات، حساب و غیره)	۹ ساعت	۹ ساعت	۹ ساعت
	جمع کل ساعات دروس	۱۸ ساعت	۱۸ ساعت	۱۸ ساعت

عملیات و تمرین‌های کشاورزی بعد از ظهرها به تفاوت ۳ تا ۴ ساعت بنابر موقعیت فصل خواهد بود.

تعداد ساعات دروس و عملیات در هفته که در جدول بالا تعیین گردیده فقط از لحاظ کلی می‌باشد و برنامه دروس نظری و فنی و عملیات باید طوری متناسب با فصول مختلف تنظیم شود که در مجموع تعداد ساعات دروس و عملیات در هر رشته در تمام سال متناسب و معادل با اعداد پیش‌بینی شده در جدول بالا باشد.

در فصل زمستان و مواقعی که کارها زراعتی زیاد نیست ممکن است تمام روز یا بیش‌تر ساعات مدرسه به تعلیمات نظری اختصاص داده شود و در فصل زراعت برعکس دانش‌آموزان بیش‌تر به تعلیمات کشاورزی بپردازند.

منظور اصلی از تأسیس مدارس روستایی این است که کلیه اصول کشاورزی علماً و

عملاً به شاگردان تعلیم داده شود تا دانش‌آموزان پس از سه سال تحصیل و عمل بتوانند تجربیات کافی به‌دست آورده و پس از خروج از مدرسه یک کشاورز فهمیده و ورزیده در کار خود باشند.

مدت تحصیل در هر کلاس نه ماه خواهد بود و هر دانش‌آموزی موظف است در آخر سال تحصیلی مدت یک ماه در فصل تابستان به‌عملیات کشاورزی در مدرسه بپردازد. برنامه تعلیمات مناطق (۱) معتدل، گرم، مانند ورامین، خوار، قم، کاشان، یزد.

کشاورزی

در درس کشاورزی عمومی و خصوصی سعی می‌شود که زراعت‌های عمده منطقه و یا محصولات کشاورزی که توسعه کشت‌شان از لحاظ اقتصادی با صرفه به‌نظر می‌رسد تعلیم داده شود.

برای این‌که دانش‌آموزان از همان ابتدای ورود به آموزشگاه روستایی به اصول کشاورزی بهتر آشنا شوند، در سال اول طرز کشت و زرع انواع محصولات عمده آموخته خواهد شد تا به‌تدریج در طی سه سال آموزش و عمل تجربیات کافی از اصول جدید کشاورزی به‌دست آورند.

در تدریس کشاورزی عمومی و خصوصی و همچنین سایر درس‌های کشاورزی باید سعی شود که مطالب کشاورزی حتی‌المقدور به زبان ساده و و در خور فهم دانش‌آموزان شرح داده شود.

جدول شماره ۵. جدول دروس بخش کشاورزی و حرف روستایی

در جلسه ۱۳۷ شورای عالی آموزش و پرورش سال ۱۳۵۳ جدول دروس بخش کشاورزی و حرف روستایی به شرح زیر مورد تصویب قرار گرفت.

ردیف	دروس اختصاصی	نوع امتحان	ردیف	دروس غیر اختصاصی	نوع امتحان
۱	زراعت عمومی	کتبی و عملی	۱	تربیت و تعلیم دینی و اخلاقی	کتبی
۲	باغبانی	کتبی و عملی	۲	قرائت و دستور زبان فارسی و عربی	شفاهی
۳	ماشین‌آلات کشاورزی	کتبی و عملی	۳	نگارش و سخنوری	کتبی
۴	دامپروری	کتبی و عملی	۴	املا فارسی	کتبی

جدول شماره ۵. (ادامه)

نوع امتحان	دروس غیر اختصاصی	ردیف	نوع امتحان	دروس اختصاصی	ردیف
شفاهی	قرائت و گفت و شنود زبان خارجی و الگوها	۵	کتبی	جغرافیا کشاورزی فقط سال اول	۵
کتبی	نکات دستور و درک مطلب و املا و جمله نویسی زبان خارجی	۶	عملی به صورت کتبی	رسم فنی	۶
کتبی (نمره ۱)	علوم و ریاضی	۷	کتبی و عملی	مساحی و نقشه برداری فقط سال دوم	۷
کتبی (نمره ۱)	فیزیک و شیمی	۸	عملی	کارهای عملی تعمیر ابزار	۸
کتبی	بهداشت فقط سال اول	۹	کتبی و عملی	حفظ نباتات	۹
کتبی (نمره ۱)	علوم انسانی و اجتماعی و فرهنگ ملی	۱۰			
شفاهی و عملی	هنر و مهارت های عملی	۱۱			
شفاهی و عملی	تربیت بدنی	۱۲			
نظری	انضباط	۱۳			
عملی	کار آزمایشگاهی علوم تجربی	۱۴			

□ تصویب جدول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی دوره دوم متوسطه

درس سال ۱۳۹۴ و اهمیت آن

جدول دروس دوره دوساله رشته های زمینه کشاورزی در سال های ۱۳۸۰، ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ با تفاوت هایی در عناوین برخی دروس و ساعات آموزش (که به آن اشاره خواهد شد) به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش رسید.

در سال ۱۳۹۴ در راستای تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی و براساس نظام ۳-۳-۳ جدول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی دوره دوم متوسطه در رشته‌های علوم تجربی، ریاضی - فیزیک، ادبیات و علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی از شاخه نظری و دروس عمومی شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش به شرح پیوست به تصویب رسید. آموزش و پرورش موظف شد، براساس مبانی، اهداف، شاخص‌ها و اصول تعلیم و تربیت اسلامی و رعایت موارد زیر، زمینه‌های لازم برای کسب شایستگی‌های پایه و رشد و بالندگی دانش‌آموزان را فراهم آورد. بند ۱ و ۲ این مصوبه به شرح زیر به تصویب رسید:

۱. عناوین رشته‌های تحصیلی و جداول دروس شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش، حسب مورد به تصویب کمیسیون برنامه درسی و تربیتی و کمیته برنامه‌هایی درسی شاخه کاردانش خواهد رسید.

۲. عناوین کتاب‌های درسی مطابق عناوین جداول دروس مصوب خواهد بود و در صورت نیاز، تغییر عنوان کتاب درسی، به تصویب کمیسیون برنامه درسی و تربیتی خواهد رسید.

این مصوبه از آن جهت اهمیت دارد که شاخه فنی و حرفه‌ای و کاردانش در نظام آموزشی جدید باید حداکثر ۷۸ ساعت برای مجموع دروس شایستگی‌های پایه فنی، فنی و غیرفنی محتوای درسی ارائه دهد.

جدول شماره ۶. جدول دروس شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش

(مصوب جلسه ۹۲۶ شورای عالی آموزش و پرورش-۱۳۹۴)

ردیف	مجموع دروس	واحد/ساعت
۱	دروس عمومی	۴۲
۲	دروس غیرفنی	۹
۳	دروس پایه (ریاضی، فیزیک، شیمی)	۸
۴	دروس فنی	۶۱
	جمع	۱۲۰

جدول شماره ۷

جدول مواد درسی و ساعات تدریس هفتگی دوره دوم متوسطه (شاخه فنی و حرفه‌ای و کار دانش)

ردیف	دامنه محتوایی	پایه نهم		پایه دهم		پایه دوازدهم	
		واحد/ساعت	نام درس	واحد/ساعت	نام درس	واحد/ساعت	نام درس
۱	تربیت دینی و اخلاقی	۲	تعلیمات دینی (دینی، قرآن و اخلاق) ۱	۲	تعلیمات دینی (دینی، قرآن و اخلاق) ۲	۲	تعلیمات دینی (دینی، قرآن و اخلاق) ۳
۲	زبان و ادبیات فارسی	۲	زبان و ادبیات فارسی ۱	۲	فارسی ۱	۲	فارسی ۳
۳	زبان‌های خارجی	۲	زبان خارجی ۱	۲	زبان خارجی ۲	۲	---
۴	خوشه دروس: مهارت‌های اجتماعی	۲	جذاب‌ترین عمومی و انسان‌شناسی	۲	علوم اجتماعی	۲	تاریخ معاصر
۵	خوشه دروس: انسان و سلامت	---	---	۲	انسان و محیط زیست	۲	سلامت و بهداشت
۶	خوشه دروس: انسان و مهارت‌های زندگی	---	---	۲	درس انسانی (۱- هر ۳- تفکر و سواد رسانهای)	۲	مدیریت خانواده و سبک زندگی
۷	خوشه دروس: شایستگی‌های غیر فنی	۲	الزامات محیط کار	۲	کارگاه نوآوری و کار آفرینی	۳	اخلاق حرفه‌ای
۸	خوشه دروس: شایستگی‌های پایه فنی (ریاضی، فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی)	۴	درس پایه	۴	درس پایه	۴	درس پایه
۹	خوشه دروس: شایستگی‌های فنی	۸	کارگاه ۱	۸	کارگاه ۲	۸	کارگاه ۵
		۸	کارگاه ۲	۸	کارگاه ۴	۸	کارگاه ۶
		۳	دانش فنی پایه	---	---	---	دانش فنی تخصصی
		۴	دروس مشترک گروه	---	---	---	کارآموزی
		جمع	جمع	جمع	جمع	جمع	جمع
۱۰	برنامه و پروژه سه	جمع	جمع	جمع	جمع	جمع	جمع

در سال ۱۳۷۸ رشته‌های امور زراعی و باغی و ماشین‌های کشاورزی، در مراکز آموزش کشاورزی پذیرش داشتند

تغییرات در برنامه‌های درسی مصوب رشته‌های کشاورزی (۱۳۰۱-۱۳۹۵)

باتوجه به صورت مذاکرات شورای عالی معارف، فرهنگ و آموزش و پرورش از سال ۱۳۰۱ تاکنون، ۱۴ برنامه درسی مرتبط با مدارس کشاورزی به تصویب رسید که شامل ۸ برنامه درسی از مصوبات شورای عالی معارف بین سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۲۸ که ۲ برنامه درسی آن مربوط به مدارس دامپزشکی آن زمان است با استناد به صورت مذاکرات این شورا، بین سال‌های ۱۳۲۸ تا ۱۳۵۳ برنامه درسی دیگری در رشته کشاورزی در این شورا به تصویب نرسید. شش برنامه درسی مصوب سال‌های ۱۳۵۳ تا ۱۳۹۵ است که به بیشتر این برنامه‌ها اشاره شد.

در سال ۱۳۷۸ رشته‌های امور زراعی و باغی و ماشین‌های کشاورزی در مراکز آموزش کشاورزی پذیرش داشتند. رشته‌های تحصیلی زمینه کشاورزی بر اساس جداول درسی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش در سال ۱۳۸۰ رشته‌های امور دامی، امور زراعی و باغی، ماشین‌های کشاورزی و صنایع غذایی است و حداکثر ساعت درسی در برخی رشته‌ها به ۴۸ ساعت رسید.

بر اساس مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش در سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰، ساعات درسی در دروس فنی و حرفه‌ای کاهش یافت. به نحوی که در سال ۱۳۸۹ حداکثر ساعت درسی، ۴۴ ساعت شد. سیاست کاهش ساعت درسی بدون کم‌شدن واحد درسی باعث شد که در سال ۱۳۹۰ و بر اساس مصوبه ساماندهی زمان آموزش، ساعات تدریس هفتگی حداکثر ۴۰ ساعت (در سال سوم رشته‌های کشاورزی ۳۸ ساعت) در هفته تنظیم شود.

در سال ۱۳۹۴ نظام آموزشی ۳-۳-۳، مصوب و در مهر سال بعد اجرایی شد. تعداد رشته‌های تحصیلی زمینه کشاورزی افزایش و به رشته‌های امور دامی، امور زراعی، امور باغی، ماشین‌های کشاورزی و صنایع غذایی تغییر یافت. محتوای دروس بر اساس شایستگی‌های پایه فنی، فنی و غیر فنی طراحی شد و ارزشیابی مبتنی بر شایستگی به اجرا درآمد که تحول مهمی در آموزش‌های شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش محسوب می‌شود.

جمع‌بندی

در تهیه این مقاله از مجموعه «سیر تحول برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای در ایران» بسیار استفاده شده است. این مجموعه طی چندین سال با جستجو در صورت مذاکرات شورای عالی معارف، فرهنگ و آموزش و پرورش (۱۳۰۱ تاکنون) توسط نگارنده با همکاری دبیرخانه شورای عالی و دفتر تألیف فنی و حرفه‌ای در مجموعه‌ای ۴۰۰ صفحه‌ای نسخه برداری شده است و امید است به‌عنوان سندی تاریخی به‌چاپ برسد. بخشی از تحولات در برنامه‌های درسی کشاورزی (فصل اول این مجموعه) در این مقاله آرایه شده است. بر اساس این مستندات آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و برنامه درسی آن در صد سال اخیر

تغییرات زیادی را تجربه کرده و می‌توان گفت که تغییرات در جهت بهبود برنامه‌های درسی کم نبوده است.

رویکرد آموزش مبتنی بر شایستگی، تدوین محتوای دروس، آموزش و اجرای ارزشیابی مبتنی بر عملکرد از جمله تحولات مهم و بنیادی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در سال‌های اخیر بوده است. براساس استلزامات در اهداف برنامه درسی، گذر راحت و آرام از مدرسه به‌دنیای کار، اصلاح یادگیری و... (آزاد، ۱۳۹۶) این تغییرات صورت گرفته که با نظارت و امید به وفاداری مدیران آموزشی، هنرآموزان و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی موفقیت آن را شاهد خواهیم بود.

منابع

۱. آزاد، ابراهیم. (۱۳۹۶)، مبانی نظری ارزشیابی (سنجش) براساس شایستگی. مجله رشد آموزش فنی و حرفه‌ای و کاردانش ویژه‌نامه ارزشیابی مبتنی بر شایستگی) ۴-۹.
۲. حسینی روح‌الامینی، جمیله‌السادات. (۱۳۸۴)، سیر تحول برنامه‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی در ایران. تهران: نورالثقلین.
۳. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای (۱۳۹۶)، سیر تحول برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای.
۴. شسورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۵-۱۳۰۱)، صورت مذاکرات شورای عالی آموزش و پرورش. تهران: شورای عالی معارف، فرهنگ و آموزش و پرورش.
۵. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰)، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
۶. مرجانی، بهناز. (۱۳۷۳)، سیر تکوینی آموزش فنی و حرفه‌ای در ایران. قم: ستاره.
۷. وزارت آموزش و پرورش. شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱)، برنامه درسی ملی. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
۸. وزارت آموزش و پرورش. شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش. تهران: انتشارات مدرسه.
۹. وزارت کشاورزی. (۱۳۵۸) جزوات منتشر شده. کرج: وزارت کشاورزی.
۱۰. وزارت کشاورزی. (۱۳۱۶-۱۳۱۵) سالنامه مؤسسات علمی و فلاحی کرج. سال یکم. کرج: وزارت کشاورزی.